

КОНФУЦИЙ АХЛОҚИЙ ҚАРАШЛАРИДА “ЖЕНЬ” ВА “ЛИ” КАТЕГОРИЯЛАРИНИНГ ЎРНИ

Авлобердиев Исомиддин Акмал ўғли

ЎзМУ Фалсафа йўналиши 1-курс(қишки) магистранти
isomiddinavloberdiyev98@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Конфуцийнинг ахлоқий қараишларини таҳлил қилиш орқали мазмуни очиб берилди

Таянч сўзлар: “Жен”, “Ли”, “Сухбатлар ва ҳукмлар”, осмон, “исмларни тузатиш”.

ABSTRACT

This article will reveal the content of Confucius's moral views by analyzing them

Keywords: "Jen", "Lee", "Interviews and judgments", sky, "correct names".

КИРИШ

Конфуцийнинг фикрлари ўз шогирдлари билан қилган суҳбатлари тарзида сақланиб қолган. Унинг суҳбатлари мазмуни ўз ифодасини топган “Суҳбатлар ва ҳукмлар” (Лунь юй) китоби энг ишончли манбадир; Конфуций ўзини қадимги аждодлар донишмандлигининг сақловчиси ва шарҳловчиси сифатида танитган. У ўз замондошларини Қадимги Хитойнинг афсонавий ҳукмдорлари бўлган Яо, Шунь ва Юйлардан ўртак олишга чақирган. Уларнинг хайрли ишлари ҳақидаги ҳикоялар авлодлардан авлодларга ўтиб келган эди.

Конфуций ўз ташвиқотларида юқоридаги афсонавий ҳукмдорлар фаолиятдан ўртак олишга чақирган. Ўзи тўғрисида у шундай деган: “Мен шарҳлайман, аммо яратмайман”. Мен қадимги даврларга ишонаман ва уни севаман”. Ва яна бошқа жойда: “Менинг таълимотим, қадимгиларнинг бизга қолдирган ва дарс берган таълимотларидан ўзга нарса эмас. Бу таълимотга мен ҳеч нарса қўшмасдан ва ҳеч нарсани олиб қолмасдан, аввалгидек, соф ҳолича етказаяпман. Бу таълимот ўзгармасдир, осмоннинг ўзи унинг ижодкоридир. Мен ўзим ерга уруғ сепадиган ва суғорадиган деҳқонга ўхшайман, аммо у ўз-ўзича сепилган уруғни кўкартириб чиқарадиган ва ўсимликнинг бошқа тури шаклига айлантира оладиган кучга эга эмас”.

Ер юзидаги адолатсизликни тугатиш учун нима қилмоқ керак, деган саволга Конфуций кишиларни ахлоқий тарбиялаш йўли билан, деб жавоб берган.

Осмонга сиғиниш конфуцийчиликда муҳим ўрин тутган. Осмон муайян мақсадга йўналтирилган олий куч сифатида талқин этилган. У барча аҳолининг

такдирини белгилайди. Осмон улуғвор қудратга эга бўлган куч бўлиб, ақл ва олий адолат рамзидир. Аммо осмон ҳукмини ерда ижро қилишга ким лойиқ? Осмоннинг ердаги шундай “вакили” ҳукмдор шахсидир. Бу ҳақда конфуцийчиликнинг “Шу-цзын” китобида шундай дейилади: “Осмон, одамларга ҳаёт бағишлаш билан бирга, уларга эҳтирослар ҳам беради. Агар одамлар бошқарувчисиз қолишса, унда бош-бошдоқликлар келиб чиқиши мумкин, шунинг учун осмон олий ақл эгаси бўлган инсонни яратдики, лозим бўлган вақтда ҳукмрон бўлишга қодир”. Шундай қилиб, Конфуций ва унинг издошлари ҳукмдорнинг ҳокимиятини илоҳийлаштиридилар. У нафақат осмоннинг ердаги “вакили”, балки инсонлар дунёси билан руҳлар ва илоҳий кучлар ўртасидаги воситачи ҳамдир.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Конфуций “исмларни тузатиш” (чжэн мин) ғоясини олдинга сурган эди. Тузатиш ёки тўғирлаш тушунчасининг моҳияти қуйидагилардан иборат эди: ҳар бир киши жамиятда ўзига ажратилган муайян жойни эгаллаши ва шунга мувофиқ ўз хатти-ҳаракатини ўлчаши лозим, яъни жамиятда ўз “мақом”и га эга бўлиши ё ҳукмдор ёки шоҳ, катта лавозимдаги мансабдор ёки ўртача лавозимдаги ходим, ёки оддий фуқаро бўлиши зарур. “Олижаноб эр, - деб ёзган эди у, - ўзи билмаган нарсага эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлмоғи лозим. Агар исмлар нотўғри бўлса, айтилган сўзлар асосли бўлмайди. Агар айтилган сўзлар асосли бўлмаса, у вақтда ишлар бажарилмайди. Агар ишлар амалга ошмаса, расм-русумлар ва мусиқа раванқ топмайди. Агар расм-русумлар ва мусиқа раванқ топмаса, жазолаш етарли даражада қўлланилмайди. Агар жазолаш етарли даражада қўлланилмаса, халқ нима қилишини билмай қолади”.

Ғарбий Чжоу сулоласи давридаги муайян меъёрлар, муносабатлар, ҳаракатлар, ҳуқуқ ва бурчларни ифодаловчи тартиб тушунчасининг (ли) илк маъносини Конфуций намунавий ғоя сифатида тавсия этади. Унинг фикрича, тартиб инсоннинг табиатга, жумладан, кишилар ўртасидаги муносабатларида намоён бўладиган умумий орзудаги истак туфайли ўрнатилади. Тартиб (ли) ташқи хатти-ҳаракатни, яъни этикетни ҳам ўз ичига олувчи ахлоқий тушунча сифатида намоён бўлади. Тартибга аслий келиб чиқиш жиҳатдан риоя этиш бурч мажбуриятларини мақсадга мувофиқ равишда бажаришга олиб келади. “Агар олийжаноб эр (цзюнь цзы) аниқ иш тутувчи ва вақтни бекорга сарфламайдиган бўлса, башарти у бошқаларга нисбатан хурмат билан муомала қиладиган ва тартибга риоя этувчи бўлса, унда тўрт денгиз орасида яшовчи кишилар унга биродар бўладилар”. Тартиб (ли) хайрли иш (дэ) билан

тўлдирилади: “Цзычан ҳақида гапирган муаллим, унинг олийжаноб эр кишига тааллуқли тўрт хайрли ишини таъкидлаб ўтган. Хусусий хатти-ҳаракатида у мулойим, хизматда-аниқ иш тутувчи, инсонпарвар ва одамларга нисбатан адолатли”. Конфуций фикрича, ўз вазифаларини ана шундай тартибга биноан бажариш зарурий равишда одамгарчиликнинг (жэнь) намоён бўлишига олиб келади. Одамгарчилик – инсонга нисбатан қўйиладиган барча талабларнинг асосидир. Инсоннинг яшаш тарзи шунчалик ижтимоийдирки, у уни бошқариб турувчи куйидагиларсиз яшай олмайди: а) ўзинг нимага эришмоқчи бўлсанг, бошқаларга ҳам шунга эришишга ёрдам бер; б) ўзинг хоҳламаган нарсани, бошқаларга ҳам раво кўрма.

Одамлар оилавий шароитга боғлиқ равишда, кейин эса, ижтимоий ҳолатларга нисбатан бир-бирларидан фарқланадилар. Оилавий отасолорлик (патриархал) муносабатларидан Конфуций ўғиллик ва биродарлик олийжаноблиги (сяо ти) асосий қондасини келтириб чиқаради. Ижтимоий муносабатларга оилавий муносабатлар тенгдирлар. Фуқаронинг ҳокимга, бошлиқнинг ўз қўл остидаги хизматчига бўлган муносабати ўғилнинг отага ва уканинг акага бўлган муносабати кабидир. Хизмат юзасидан бошлиққа нисбатан бўлган муомала тартибига риоя этиш учун Конфуций адолатлилик ва ижрочиликнинг асосий қондаларини (и) ишлаб чиқди. Адолатлилик ва ижрочилик ҳақиқатни борлиқ сифатида тушунишга боғлиқ бўлмаганлиги туфайли, Конфуций бу масала билан махсус шуғулланмайди. Инсон тартиб ва унинг ҳолати тақозо этгандек, хатти-ҳаракат этмоғи лозим. Тўғри ижрочилик хатти-ҳаракати – бу шундай одобки, унда тартиб ва одамгарчиликка қатъий равишда риоя қилинади, негаки, “олийжаноб эр қайси нарса яхши ижрочиликка киришини, худди кичик лавозимдаги одамлар нима фойдалигини билганидек, унинг фарқига борадилар”.

Конфуций ақидасича, маълумотли кишиларнинг йўли (дао) шундай бўлиб, улар ахлоқий кучга (дэ) эгадирлар ва шунинг учун ҳам жамиятни бошқариш уларга ишониб топширилиши керак.

ХУЛОСА

Конфуцийнинг ахлоқий-сиёсий таълимоти қандайдир назарий билиш асосига таянмайди. Билим (чжи) ва унинг келиб чиқиш масаласини Конфуций қадимги китобларни ўрганиш ва қадимги аждодлар тажрибасидан иқтибос қилишда, деб билди. Унингча, билимнинг асосий манбаси ўқишдир ва унинг манбаси эса, қадимги ривоятлар ва солномалардир. Шунинг учун конфуцийчиликка жамият тараққиётидаги илгариги ва янги тажрибага танқидий муносабатда бўлиб, улардан хулосалар чиқариш ёт эди.

Табиатшунослик фанларига умуман эътибор берилмаган эди. Ҳар қандай янги ҳодиса эскига тажриба нуқтаи назаридан баҳоланар ва ўтмишга бориб тақалар эди. Масаланинг бундай қўйилиши Хитой ўтмишини идеаллаштиришга олиб келди. Конфуцийчилик таълимоти муҳофазакорона фикрлар таянчига айланди.

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. Восточная философия. Перевод с чешского канд. филос. наук И.И. Богута. – Москва: Мысль, 1991. – С.564
2. Древнее Китайская философия 2 – х томах. М.: 1972.
3. Китайско –русский словарь. 2004. С.832.
4. Сулаймонов, Ж. Б. (2023). АБДУРАҲМОН ИБН ХАЛДУН ИЖТИМОЙ ҚАРАШЛАРИ ВА КОНФУЦИЙ ИЖТИМОЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ УМУМИЙ ВА ФАРҚЛИ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(21), 583-590.